
· Γ Ν Ω Μ Ε Σ ·

Συμβουλή σε παλαιά και νέα κόμματα

Η πολιτική μυθολογία όπλο εναντίον των κοινωνικών αδρανειών

Προσφάτως είδε το φως της δημοσιότητας έρευνα για την ιδεολογική επιρροή των γονέων και των καθηγητών επί των μαθητών Γυμνασίου και Λυκείου. Από τις απαντήσεις προκύπτει ότι οι έφηβοί μας δεν εμπιστεύονται την πολιτική, ότι στρέφονται σε θεσμούς όπως η Εκκλησία, ο Στρατός είτε η Δικαιοσύνη, ότι είναι κατά πλειοψηφίαν ξενόφοβοι και εθνοκεντρικοί, ότι δυσπιστούν στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ότι απαξιώνουν σε υψηλά ποσοστά την υπευθυνότητα, την ανοχή και το σεβασμό προς τους άλλους ή την αλληλεγγύη και σε καταθλιπτικά την σκληρή δουλειά, το ανεξάρτητο πνεύμα, το ενδιαφέρον για τα κοινά, την αποφασιστικότητα, την ανιδιοτέλεια.

Τέλος, σημαντικά για τη ζωή θεωρούν την οικογένεια, τις φίλιες, το σχολείο και το επάγγελμα, τη θρησκεία, το χρήμα, τη δημοκρατία και τον ελεύθερο χρόνο.

Η εν λόγω σφυγμομέτρηση προκάλεσε αντιδράσεις ανησυχίας και ο Τύπος δεν έκρυψε την απογοήτευσή του γι' αυτή την Ελλάδα των νέων που φοβισμένοι για το μέλλον ελπίζουν προς τα πίσω. Όπως να έχει το πράγμα και ασχετώς εάν οι αντιλήψεις των μαθητών μεταβάλλονται από το Γυμνάσιο στο Λύκειο, εκείνο που φαίνεται καθαρά στις απαντήσεις της έρευνας είναι η καθοριστική επίδραση των γονεϊκών και καθηγητικών ιδεοτύπων στο πνεύμα των παιδιών. Μάλιστα οι αντιδράσεις των τελευταίων δείχνουν ψυχικό προσανατολισμό, ο οποίος επιβιώνει πρωτεύικά εις βάθος χρόνου, καθώς αντιστοιχεί σε οδηγητικές εικόνες με επιβάλλον στις συνειδήσεις των. Γι' αυτή την έννοια οι πνευματικές τους επιλογές αντανακλούν το ήθος του πολιτισμού μας.

Η υπόγειος διασύνδεση με αρχέτυπα παθητικότητας και εξαρτήσεων διαθέτει αρνητικά τους εφήβους προς το δημιουργικό πέταγμα. Γεμίζουν ανασφάλεια στην ιδέα ότι πρέπει να διαμορφώσουν ώριμη και χειραφετημένη προσωπικότητα, να εργασθούν σκληρά και να αναλάβουν πρωτοβουλίες με υπευθυνότητα: αντιθέτως, ανακουφίζονται όταν ακολουθούν την πεπατημένη σε ένα πλαίσιο όπου όλα ρυθμίζονται έξωθεν. Αδιαφορούν εάν η ανευθυνότης είναι συνάρτηση ευτελούς ποιότητας ζωής και απόδοσης. Η μαθητική νεολαία μας αποτελεί για την κοινωνία την δεξαμενή στην οποία η τελευταία θα μετακενώσει τις ιστορικές της αδράνειες. Το ζήτημα συνεπώς δεν είναι οι μετακινούμενες αντιλήψεις των εφήβων, αλλά η εσωτερική τους συνθήκη ως φοβητικών υπάρξεων, προϊόντων ακραίων ανγκυλώσεων που αντιστέκονται ως λερναία ύδρα. Με τέτοιον ψυχισμό η νέα γενιά και μαζί της ο τόπος θα περάσουν δύσκολα στον σημερινό και τον αυριανό κόσμο.

Αγκυλώσεις και αδράνειες

Η ομαδική ψυχολογία είναι βαθιά ριζωμένη στην παράδοση και τα θέσμια της ακινησίας. Οπου είναι δεδομένα τα πράγματα και η τάξη τους -στο σπίτι, στο στρατόνα, στο ναό, στο δικαστήριο εκεί ελπίζει ο γηρασμένος έφηβος. Καθώς γεύεται στους κάπρους μας την γλυκιά της ελευθερίας, αλλά τη συνδυάζει μέσα του με μία τάξη χωρίς δημιουργία, του μένει μια διέξοδος: αποκρισία και αναρρηκτισμός. Το μυστικό της επιτυχίας είναι ένας μελετημένος συνδυασμός νεωτερισμού και συμβατικότητας. Ανέρχεται εκείνος του οποίου η συμβατικότης εξουδετερώνει κάθε βάθος. Το βάθος ενοχλεί: αρέσει η ρηκή ανατρεπτικότης. Με αυτόν τον τρόπο η Ελλάδα τρώει τα παιδιά της.

Υπό τέτοιους όρους πώς να περάσουμε από τις συμπληγάδες της ιστορικής συγκυρίας; Πώς να λύσουμε τον γόρδιο δεσμό των ανγκυλώσεων και να φέρουμε εις πέρας ομαλά την εκσυγχρονιστική προσπάθεια; Από τις κοινωνικές μας αδράνειες τροφοδοτείται ο φαύλος κύκλος που αναγεννά σαν μαδμημένο φούνικα την παλαιά Ελλάδα. Ο εκσυγχρονισμός χρειάζεται ελεύθερο υποκειμένο, υπεύθυνο πολίτη· αλλιώς οτιδήποτε κτιζεται θα καταρρέει υπό το βάρος της εντροπίας του. Ο από καταβολής αλύτρωτος ελληνικός ομαδισμός

καραδοκεί, για να εκδηλωθεί αυτοκαταστροφικά και σε ατομικό επίπεδο όταν το ευνοούν οι περιστάσεις.

Το διαπιστώσαμε τελευταία με την αυτοκτονία ηγετικού παράγοντος πλοιοκτητικής εταιρείας. Τον άνδρα διέκρινε σαφώς δημιουργικότης: την είχε όμως επενδύσει εξ ολοκλήρου στις επιχειρηματικές του δραστηριότητες, από την ευτυχή έκβαση των οποίων ελάμβανε την προσωπική του εικόνα και επιβεβαίωση -το ίδιο το νόημα της ζωής. Δεν υπήρχε χώρος στον κόσμο του για εσωτερική μορφή και ατομική ταυτότητα. Αμορφο το ατομικό αίσθημα υψίστατο υποχθονίως και περίμενε την ώρα να εκδηλωθεί. Την ευκαιρία έδωσε το ναυάγιο του «Εξπρές Σαμίνα» με τις δεκάδες των θυμάτων του, οπότε το απωθημένο αίσθημα επέστρεψε στο ψυχικό προσκήνιο ως κλίδα πηκιά, σαν εκδικητική σκιά, και τον κατάπιε. Ο άνθρωπος ήταν απροετοίμαστος για τέτοιο κτύπημα και δεν άνθεξε όπως δεν άνθεξε την ντροπή της μειώσεως ο Αίας του Σοφοκλέους. Πρωτόγονος με ηθικά αιτήματα αντιμετώπισε την αβσάνιστη δημόσια κατακραυγή και την ολοσχερή εγκατάλειψη θέτο-

Οι κοινωνίες επιστρατεύουν τον μύθο για να ανθέξουν τα ιστορικά τους αδιέξοδα. Αντιμετωπίζουν έτσι τις δυστυχίες και τις ταπεινώσεις.

ντας τέλος στο βίο του, με τρόπο τόσο ηχηρό όσο ηχηρή ήταν η κοινωνική του επιβεβαίωση. Επρεπε να δείξει στον εαυτό του και στους άλλους πως ήταν κάτι διαφορετικό -και ήταν!- από εκείνο που νόμιζαν. Εάν διέθετε ανεπτυγμένη εσωτερικότητα θα εύρισκε ισχυρούς λόγους να αντιπαραθέσει στο τραυματισμένο του φιλότιμο. Αντιθέτως, διέθετε καταθλιπτικά υπέρτερη συνείδηση κοινωνικού προσώπου και ρόλου, εις τρόπον ώστε να πέσει θύμα ενός ιδεαλιστικού μηδενισμού, που φούντωσε απροσδόκητα μέσα του, έφερε εκρηκτικά στην επιφάνεια το κενό της αυτογνωσίας και του έκλεισε ασφυκτικά τον ορίζοντα. Εισέπραττε τα πάντα αρνητικά, ανήμπορος να ελευθερώσει το εγκλωβισμένο στην απουσία νοήματος ηθικό αίσθημα. Η καλλιέργεια που μορφώνει το αίσθημα απουσίαζε και μαζί απουσίαζαν οι εσωτερικές αντιστάσεις. Χωρίς αυτοσυνείδηση, η συνείδησή του υπέκυψε στις εξωτερικές πιέσεις: είδε στον καθρέφτη των άλλων τον εαυτό του ένα τίποτα και πήδηξε στη μαύρη τρύπα για να την εξαγάσει και να εξαγιασθεί.

Κατ' αναλογία προς το ατομικό, το κοινωνικό εγκλωβισμένο αίσθημα ελευθερώνεται μορφοποιούμενο σε πολιτική με όραμα και μύθο. Δεν αποκαλώ «μύθο» κάποια ιστορία φανταστική: τον αντιλαμβάνομαι μαζί με τους ερευνητές του πεδίου, ως ιδέα, οδηγητική ζώσα πραγματικότητα, η οποία μετεχομένη προσφέρει πρότυπα συμπεριφοράς και προσδίδει στην ύπαρξή μας σημασία. Ο μύθος, όπως ο ερως, ανεβάζει: δεν αποδίδει πρακτικά, αλλά προσανατολίζει με το παραδειγματικό του σχήμα. Είναι κάτι σαν υπέρβαση της φύσεως και των νόμων της, διάνοιξη του κόσμου στο σύμπαν των αξιών. Νοηματίζοντας την ύπαρξη, οι μύθοι αποτελούν ένα είδος εσωτερικής σταθεράς, αφού εκείνο που σ'υποβάλλουν βρίσκει απήχημα μέσα σου. Εξ ου και παραδίδονται ως συλλογική μνήμη συσσωρευμένης πείρας, εκτός της οποίας παραμονεύει η έκπτωση στο αρχέγονο φυσικό καθεστώς. Η συλλογική μνήμη διατηρεί μόνο παραδειγματικά σχήματα, όχι άτομα και γεγονότα. Γι' αυτό και αντιστέκονται στο εφήμερο της μόδας. Η μόδα μας κυριαρχεί όταν παρελθοντολογούμε χωρίς

να είμαστε μνημονες. Η Ελλάς είναι τοπος γεματος μνήμες, ωστόσο πέρα από τα αρχαιολογικά ευρήματα δεν υψώνουμε μνημεία δικής μας θελήσεως, να κρατήσουμε το άλλοτε ζωντανό στο παρόν μας. Χωρίς το έργο της αναμνήσεως δεν στέκεται ο μύθος.

Με τη διάπλαση της ιστορικής συνειδήσεως κατά τον 19ο αιώνα, ο μύθος χάνει το κύρος του, όμως η μυθική σκέψη δεν σβήνει. Επιβιώνει παραλλαγμένη ατομικώς όχι μόνο στην τέχνη, αλλά και στην ίδια την πολιτική και τη φιλοσοφία, που προεκτείνουν λογικώς την οπτική του στα κοσμικά και τα ανθρώπινα. Καθώς ο μύθος σημασιοδοτεί και δίνει έτσι λόγον υπάρξεως, τα αρχέτυπα που προβάλλει γίνονται παραδείγματα προς μίμηση και συγκροτούν αποφασιστικό παράγοντα του ιστορικού βηματισμού. Υπενθυμίζω πρόχειρα το μύθο του υπερανθρώπου. Ο μύθος τούτος ξυπνά στον μέσο άνθρωπο μια νοσταλγία δυνάμεως που τον κάνει να αναζητεί την προσωπική του μοναδικότητα. Αναφερόμενος σε κατορθώματα υπερφυσικών όντων, ο μύθος ως γνωστόν γίνεται αιτία σημαντικών ανθρωπίνων πράξεων. Θα προσέθετα, επίσης, το μύθο του θετικού ήρωος των ταινιών αγωνίας, όπου καλό και κακό παλεύουν μέχρις εσχάτων, προσωποποιημένα στον κακοποιό και τον διώκτη του· τον μύθο του γενναϊόδωρου μεγαλοεπιχειρηματία, συμβόλου ενός ανθρώπου, ο οποίος μπορεί το κάθε τι, ή εκείνον του οδηγού πολιτικού ηγέτη· τον μύθο του διανοουμένου ή του καλλιτέχνη, που συμβολίζουν την διαρκή αμφισβήτηση και τον νεωτερισμό. Αλλά και τον μύθο της επιστήμης, της παντοδύναμης τεχνικής ή τον μύθο του αυτοκινήτου, συμβόλου επιτυχίας και ελευθερίας διά της κυριαρχίας του χώρου.

Όλοι τούτοι οι μύθοι αποτελούν επιμέρους εκδοχές ευρυτέρων σχημάτων, όπως εκείνο της αναγεννητικής επιστροφής στη ρίζα και την προσδοκία της τελικής των πάντων αποκατάστασεως. Ο κόσμος μας, κατά το μεγάλο σχήμα, είναι κακός, άδικος, δαιμονικός· θα καταρρεύσει υπό το βάρος των ανομιμάτων του, για να τον αντικαταστήσει ένας κόσμος αρμονικός, χωρίς πόνο και αδικία. Ο μύθος των δυνάμεων του καλού που νικούν τις δυνάμεις του κακού ή του τέλους ενός παλαιού, αρρώστου κόσμου και της νέας εποχής που τον διαδέχεται, υπήρξε κεφαλαίωδους σημασίας για την εθνικοσοσιαλιστική και την μαρξιστική σκέψη, εν είδει αγώνος της αρείας φυλής και της εργατικής τάξεως κατά των Εβραίων και των αστών.

Σε τέτοιο μυθικό καμβά υφαινόνται επί αιώνες με φρασεολογία χιλιαστική οι ελπίδες λαών και ανθρώπων, ελπίδες πλήρους ανατροπής του αρνητικού είτε σταδιακής βελτιώσεως των ατομικών και των κοινωνικών συνθηκών – για αισιοδοξία του εσχάτου. Σε κάθε μυθολογία λυτρωτικής συντέλειαν αντιστοιχεί ένα σχήμα βαθμιαίας προόδου, που προϋποθέτει αποδοχή του κόσμου και πίστη στην προκοπή του.

Οι κοινωνίες επιστρατεύουν τον μύθο για να ανθέξουν τα ιστορικά τους αδιέξοδα. Αντιμετωπίζουν έτσι τις δυστυχίες και τις ταπεινώσεις ως προσωρινή επικράτηση των δυνάμεων του κακού. Η σπουδή των μυθολογημάτων και των μυθολογιών δείχνει ότι μυθοποιούμενα τα γεγονότα και τα πρόσωπα αρμόζουν στις ελπίδες των ανθρώπων και τις ενθαρρύνουν. Μυθικό γίνεται, μας πληροφορεί, ό,τι λαμβάνει μεθεκτικώς παραδειγματικές διαστάσεις, οδηγητικές για τη συλλογική συνείδηση, που θεωρεί την ιστορία έωλη και αντιπαραθέτει στον κινητικό χρόνο· προς τα εμπρός τον απόλυτο έως ιερό χρόνο· της αρχής ως χρόνο του τέλους. Ο μύθος με τα γεγονότα και τα πρόσωπά του μπορεί να μην συμπίπτουν με

τις τρεχούσες παραστάσεις, μας αφορούν ωστόσο αμέσως ως καταγωγική συνθήκη, την οποίαν επαναλαμβάνουν οι πάντες αενάως με τον τρόπο που ζουν είτε με τελετουργικές πράξεις. Βιώνω τον μύθο, σημαίνει ότι τον δέχομαι ως παράδειγμα για τη δική μου ύπαρξη. Αίφνης, το Βάπτισμα σημαίνει για εμάς τελετουργικό θάνατο του παλαιού ανθρώπου και γέννηση ενός νέου· επίσης ο γάμος αποτελεί αρχή νέας ζωής και η εγκατάσταση στο συνήθως προικώς διαμερισμένο εισόδο σε νέο κόσμο. Αλλά και τα Θεοφάνεια ή το Πάσχα είναι γιορτές αγιασμού και αναδημιουργίας του κόσμου και του ανθρώπου, με κοσμική εκδοχή την Πρωτοχρονιά. Ο μύθος μας βγάζει από τα ειωθότα, για να μας μεταφέρει, όπως τα μυθιστορήματα, σε κόσμους υπερουσίους, απαγορευμένους για την καθημερινότητα. Όσο αλλόκοτος φαίνεται τόσο είναι αληθινός, εφόσον προβάλλεται διαρκώς στην άμεση πραγματικότητα. Εξ ου και βιώνουμε το παρόν όντας σύγχρονοι του μύθου και των πρώων του.

Πολιτική και μύθος

Στον τόπο μας –και όχι μόνο– ο ιστορικός βηματισμός ανατρέπεται μονίμως από την πεισματώδη αντίσταση των κοινωνικών αδρανειών, που οι ανά τους αιώνες προσχώσεις των σχηματίζουν ανελέητα ψυχικά εγκυστώματα. Όλοι επιθυμούμε την πρόοδο, αρκεί να μη θιγόνται τα καθιερωμένα και μαζί τους το ιδρυτικό παρελθόν. Το ανοικτό μέλλον απειλεί τη στατικότητα των συμβόλων. Εμποδίζουμε τους πολιτικούς να βαδίζουν, προβάλλοντας κεκτημένα δικαιώματα και μετά τους καταγγέλλουμε επί ανικανότητι. Η εξελικτική διαδρομή επιτάσσει να υπερκερασθούν οι κοινωνικές αδράνειες χωρίς διαλυτικό τίμημα, ώστε να συγχρονισθεί ο τόπος με την εποχή, το ιστορικό του παρελθόν να αποκτήσει διέξοδο στο παρόν και στο μέλλον. Ονομάζω αδράνειες τη δυναμική της στασιμότητας που αναπτύσσεται στους κόλπους μιας κοινότητας, όταν τα μυθικά της πρότυπα απωθούνται στα σχήματα του παρελθόντος, σε μία συλλογικότητα δεσμών αίματος, εντοπιότητας είτε υποχρεώσεως, απαγορευτική της συλλογικότητας ατόμων με αυτογνωσία και απευθυνότητα ήγουν της κοινότητας των νέων χρόνων.

Στο μέτρο που ο λαός θα κατανοεί την ανάγκη υπερβάσεως του πατροπαράδοτου ομαδισμού, θα απαιτεί από τις πολιτικές δυνάμεις να διαδραματίσουν αναμορφωτικό ρόλο και θα εμπιστεύεται όποιους συλλαμβάνουν το εκσυγχρονιστικό πρόβλημα, καταθέτουν μελετημένες προτάσεις στο ήθος και το πνεύμα του οράματος και πλαισιώνονται από άτομα με ανάλογες ικανότητες. Η οικονομία και η αγορά θα κατισχύουν της πολιτικής όσο η τελευταία δεν διατυπώνει ένα νέο νόημα, όσο δεν αρθρώνει νέο λόγο συλλογικής υπάρξεως. Η διαπλοκή κυριαρχεί και τα οικονομικά συμφέροντα υπαγορεύουν τις λύσεις των· ελλείψει καθολικού στόχου της κοινωνίας. Η αποτελεσματώση της κοινωνίας εξωθεί τα συμφέροντα να πάρουν τα νηία και να οδηγήσουν τα δημόσια πράγματα, βεβαίως, με κριτήριο τη μερικότητά τους και όχι την ανάγκη της πολιτικής αρετής. Δεν είναι δική τους η ευθύνη αλλά όλων μας, κυρίως όμως των πνευματικών ανθρώπων, των οποίων ο λόγος είναι άπραγος. Ο λαός υποψιάζεται τα λόγια· δεν υποστηρίζει μεταρρύθμιση πριν δει αποφασισμένες πράξεις.

Ο σημερινός μας μύθος καλείται να ενεργοποιηθεί στον ακαριαίο χρόνο του Διαδικτύου, της κινητής τηλεφωνίας και της τηλεοράσεως.

Για την Ελλάδα ο εκσυγχρονισμός αποτελεί ιστορικό μονόδρομο. Όμως σε ένα πολιτισμό με έντονο μυθικό υπόστρωμα, η προσπάθεια θα ναυαγήσει, εάν δεν μετέχει και στη σφαίρα των αρχετυπικών παραδειγμάτων. Δεν υπάρχει άλλος τρόπος επαφής με τα ίδια τα παραδείγματα από το σεβασμό των αξιών και του νοήματός των. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μεταβαίνουμε από την ασάλευτη αιωνιότητα των αρχετύπων σε μια χρονική διάρκεια που αφήνει την αέναη επανάληψη της αρχής για να εκταθεί στο μέλλον. Τώρα η πρόοδος νοείται ως πορεία προς το καλύτερο, γενναία ή μετριοπαθής υπέρβαση των κοινωνικών δουλειών, μπορεί δε να στεγασθεί υπό το μυθικό σχήμα της αναγεννήσεως στο μέλλον και όχι της επιστροφής στο παρελθόν. Αυτό συγκινεί ασυνείδητως στις νίκες των πρωταθλητών μας.

Επομένως δεν ενδιαφέρει η μίμηση του σύγχρονου αλλά το άνοιγμα του χρόνου· όχι μια κλειστή νοοτροπία με σύγχρονη μορφή αλλά ένα ζωντανό πνεύμα. Στον κλειστό ορίζοντα του νοήματος, αντί των αξιών αναδεικνύονται οι λειτουργίες. Η ρήξη των σκοπών με τον μύθο προκαλεί την κλεισούρα του νοήματος, και με τη σειρά της η τελευταία φέρνει στη ζωή και στην πολιτική την κόπωση.

Δεν κινδυνεύουμε τόσο από τα μέσα μας όσο από τους σκοπούς και τις αξίες μας. Καταστρέφουν ολοσχερώς μόνο οι σκοποί ως αρνητικό νόημα του είναι. Ελλείψει οραματισμού ο σημερινός πολιτικός δεν παρασύρει αλλά καθουσιάζει. Αντί να διακινδυνεύει και να συγκρούεται για μεγάλες επιλογές, διαχειρίζεται απλώς καταστάσεις. Το όραμα οφείλει τη δυναμική του στο μύθο. Πρόταση χωρίς μύθο, είναι σκοπός χωρίς νόημα. Καθώς όμως η μυθική σκέψη αγνοεί την εξέλιξη, τη διαφορά, την ολότητα, τη μερικότητα κ.τ.ό., ο μυθοποιός της εποχής μας οφείλει να συνθέτει το υπέρλογο με το λογικό, ώστε να ανταποκρίνεται στα αιτήματα του σημερινού ανθρώπου. Εκτός τους μένει σχήμα χωρίς περιεχόμενο. Ο μύθος ενεργοποιείται μονίμως στις αξίες της πραγματικότητας, οπότε χρησιμοποιεί ό,τι τονώνει ή τραυματίζει το ατομικό και το σμαδικό φρόνιμο, την αξιοπρέπεια του ενός ή του συνόλου. Χωρίς αντίκρουσμα στο ιστορικό παρόν, όλες οι επιστροφές στη ρίζα είναι άσφαιρα βλήματα.

Στην ιστορική μας πραγματικότητα βασιλεύει ο χρόνος. Υπ' αυτό το πρίσμα βιώνουμε έναν κόσμο ουτοπικό, δεν χρειαζόμαστε φανταστικούς τόπους. Ο σημερινός μύθος καλείται να ενεργοποιηθεί στον ακαριαίο χρόνο του Διαδικτύου, της κινητής τηλεφωνίας και της τηλεοράσεως με απ' ευθείας μεταδόσεις από παντού. Στον επικοινωνιακό ήλιο των καιρών, που επικραίνει διαρκώς η αποδοτικότητα των ηλεκτρονικών μηχανών, ο χώρος μηδενίζεται στον ακαριαίο χρόνο, ανέστιο και ανεδαφικό στην ίδια την ουσία του. Εξ ου και η παγκοσμιοποίηση δεν σημαίνει την εξουσία μιας χώρας επί όλων των άλλων, όπως ίσχυε για την αυτοκρατορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου ή της Ρώμης· η σημερινή παγκοσμιοποίηση σημαίνει χρονική ενότητα και για αυτό προϋποθέτει ανεξάρτητα κράτη και ελεύθερα άτομα. Από τη σχετικότητα του χωροχρόνου μεταβαίνουμε στην απολυτότητα του χρόνου. Αυτήν κατοχυρώνει το πρόσφατο εργαστηριακό επίτευγμα ταχύτητας τριακόσιες φορές μεγαλύτερης από εκείνη του φωτός στο πανεπιστήμιο του Πρίνστον.

Στο νέο τούτο διάστημα, όπου πριν και μετά διασχίζουν το «νυν» προς πάσα κατεύθυνση, η πρόγνωση του μέλλοντος δεν ενδιαφέρει, διότι το ενδεχόμενο αποτελεί συνθήκη παρούσα στη μάζα του χρόνου, τη γονιμοποιεί και την αυξάνει. Αντί ταχύτητας αναπτύσσεται πυκνότητα του χρόνου μεγίστης εντάσεως και αντί του αλλού προοπτική μένει το αλλιώς. Εν όψει του αλλιώς, αναμονή και υπομονή εξανεμίζονται ως κατάλοιπα της σχετικότητας του χρόνου. Όταν δεν με χωρεί ο τόπος και ο εαυτός μου ανυπομονώ· όταν με χωρεί ο χρόνος συγχάζω. Μιλούμε πια για ιστορικότητα του πάντοτε, αιωνιότητα εξαντλητική σαν δημιουργική γαλήνη μέσα μου.